

---

een maatschappelijk onderwijzer voor de klas te zetten. Iemand die beide aktes bezat, kon hierdoor integraal het hele onderwijs verzorgen. Tevens had hij zo een extra bron van inkomsten. Alleen het geven van godsdienstonderwijs was – met uitzondering van enkele grote steden – vrijwel nergens een volledige baan, waardoor nevenfuncties noodzakelijk waren. De centralisering van de scholing werd voltooid toen in 1839 de examinering van godsdienstonderwijzers bij de ressortale Schoolcommissies werd weggehaald en toevertrouwd aan een aparte landelijke Commissie van Examinatoren. Vanaf dat moment is het hele traject van startende leerling tot geëxamineerd onderwijzer onder landelijke controle.<sup>17</sup>

#### *Transformatie, 1848-1870*

De grondwet van 1848, waarin het principe van een formele scheiding van kerk en staat werd vastgelegd, had grote consequenties voor de joodse gemeenschap. Evenals de andere religieuze denominaties moest ook het Israëlitisch Kerkgenootschap op eigen benen gaan staan – los van het Departement voor Hervormde Eredienst enz. Die ontvlechting van overheid en joodse centrale organen verliep uiterst moeizaam en leidde pas in 1870 tot twee onafhankelijke joodse denominaties: het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap voor de Asjkenaziem en het Portugees-Israëlitisch Kerkgenootschap voor de Sefardiem. Dit betekende in de tussentijd dat de Hoofdcommissie nog steeds haar taken uitvoerde, zij het op bescheidener schaal. Zo werd na het overlijden van Mulder in 1862 geen nieuwe inspecteur benoemd, maar werden de opperrabbijnen met de inspectie belast in een rooster dat per jaar rouleerde.<sup>18</sup>

Voor het joodse onderwijs had de grondwet van 1848 nog meer gevolgen. Ook het godsdienstonderwijs mocht niet langer onder de overheid vallen. Dit resulteerde in 1857 in een nieuwe Schoolwet, die met ingang van 1 januari 1860 werd ingevoerd. In die wet werd een onderscheid gemaakt tussen openbare en bijzondere scholen, waarbij alleen de eerste in aanmerking kwamen voor subsidie. Tot die tijd had op veel plaatsen de joodse openbare school bestaan, waarin godsdienst- en maatschappelijk onderwijs beide werd gegeven. Nu kon dat niet langer: een school was of joods en beperkte zich daarbij tot godsdienstonderwijs, of openbaar en daarbij voor alle leerlingen toegankelijk. De subsidies voor de joodse scholen vielen hiermee weg. Terwijl rooms-katholieken en orthodox-protestanten kozen voor de zelf gefinancierde bijzondere school, werd in joodse kring een andere keuze gemaakt. Vanuit het oogpunt van integratie werd het door de overheid en de joodse elite gewenst geacht dat joodse kinderen naar openbare armenscholen gingen, waar ze met christelijke kinderen in contact kwamen en zo ook tot

---

<sup>17</sup> Wallet, *Nieuwe Nederlanders*, 141.

<sup>18</sup> Dodde, *Joods onderwijs*, 96.